

di. Mufaddal'ın esir alınan çocukları da Halife II. Yezîd'in emriyle öldürüldü. Aileden sağ kalanların önemli kısmı daha sonra idam edildi, bazıları da zindanlara atıldı; çocukları ve kadınları köle pazarlarında satıldı, ailenin bütün mallarına el konuldu. Yezîd'in başı kesilerek Dimaşk'a götürüldü.

Emevî Devleti'ne büyük hizmetleri geçen Mühellebîler'in uğradığı bu kıyım, başta Ezd olmak üzere Horasan ve diğer merkezlerdeki Yemenli kabileleri yönetime karşı düşmanlığa sevketti. İsyanı bastıran Meseleme'nin yerine Irak valiliğine tayin edilen Kays kabilesinden Ömer b. Hübeyle'nin Yemen asıllı kabilelere uyguladığı aşırı baskı Kaysî-Yemenî çekişmesini daha da şiddetlendirdi. Halifenin de yönetimde Kay-sîler'i tercih etmesi, Horasan yanında pek çok bölgede Yemenli kabileleri Emevî yönetimine karşı harekete geçirdi. Neticede Yezîd b. Mühelleb'in isyanı Emevî Devleti'ni sarsan en önemli etkenlerden biri oldu. Yemenliler bundan sonra Emevî hâkimiyetinden kurtulmaya çalıştılar ve muhalif grupları desteklediler. Yezîd, Mühelleb'in oğulları içinde en yetenekliydi. Son derece cömertti; tarihçiler onun Emevî devlet adamlarının en cömerti olduğu hususunda ittifak etmiştir (İbn Hallikân, VI, 283). Cürcân şehrinde kırk kadar mescid, Cürcân'ın kuzeyinde gayri müslim Türkler'e karşı bir sed yaptırmıştır. Ferezdak ve Tırmıh'un için methiye, Sâbit Kutne mersiyeler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târih* (Ömerî), s. 53, 85-91; Belâzürî, *Ensâb*, VIII, 279-350; a.m.f., *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Abdullah Enis et-Tabbâ – Ömer Enis et-Tabbâ), Beyrut 1407/1987, s. 470-472; Dineverî, *el-Ahbarü't-tuvâl*, I, 260; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), VI, 355, 524-536, 544-545, 554-558, 564, 578, 580, 588, 595-598; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 210-211; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 475, 485-488, 502-505, 511; V, 11-12, 23-26, 29-36, 43, 48, 57-58, 71-89; İbn Hallikân, *Veşîyât*, VI, 278-309; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 503-506; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 149-151; İmâdüddin Halil, *İslâm Tarihi: Bir Yöntem Araştırması* (trc. Ubeydullah Dalar), İstanbul 1985, s. 78-80; G. R. Hawting, *The First Dynasty of Islam*, Carbondale 1987, s. 73-76; Nevîn Abdülhâlık Mustafa, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet* (trc. Vecdi Akyüz), İstanbul 1990, s. 266-268; Fatma Odabaşı, *Emevîler Döneminde Mühellebîler Ailesi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Rıdvan Demiryürek, *Yezîd b. Mühelleb ve Emevî Tarihindeki Rolü* (yüksek lisans tezi, 1996), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Şit Hattâb, "Yezîd b. el-Mühelleb b. Ebî Şufra el-Ezdî", *MMİr.*, XXXVII/4 (1407/1986), s. 76-133; Hasan M. en-Nâbüde, "Sevretü Yezîd b. el-Mühelleb", *Dirâsât*, XXIX/3, Amman 1423/2002, s. 703-723.

FATMA ODABAŞI

YEZİD b. ZÜREY' (يزيد بن زريع)

Ebû Muâviye Yezîd b. Zürey'
b. Yezîd el-Ayşî el-Basrî
(ö. 182/798)

Hadis hâfızı.

101 (719-20) veya 103 (721-22) yılında Basra'da doğdu. Benî Bekir b. Vâil kabilesinin Ayş b. Mâlik koluna mensup olduğundan Ayşî nisbesiyle anılır. Abbâsî Devleti'nde Übüle valiliği sırasında ölen babası Zürey' kendisine 500.000 dinar miras bıraktıysa da o, babasının malına haram karışmış olabileceği endişesiyle bu mirası almadı ve hurma yapraklarından hasır yapıp satarak ailesinin geçimini sağlamaya çalıştı. İlim tahsili için herhangi bir yolculuğa çıkmayan Yezîd bütün ilmini Basralılar'dan veya Basra'ya uğrayan âlimlerden tahsil etti. Eyyûb es-Sahtiyânî, Yûnus b. Ubeyd, Humeyd et-Tavîl, Hişâm b. Urve, Ma'mer b. Râşid, Saîd b. Ebû Arûbe ve Süfyân es-Sevrî hocalarından bazılarıdır. Özellikle ilk musanniflerden İbn Ebû Arûbe'nin hadislerini iyi bilir, onun en güvenilir talebesi sayılırdı. Kendisinden Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdi, Ali b. Medîni, Halife b. Hayyât ve Ahmed b. Hanbel gibi şahsiyetler hadis rivayetinde bulundu. Yezîd b. Zürey' 8 Şevval 182'de (22 Kasım 798) Basra'da vefat etti. Bu tarih 181 (797) ve 183 (799) olarak da zikredilmiştir (İbn Hibbân, VII, 632).

Basra'nın önde gelen hadis hâfızlarından kabul edilen Yezîd b. Zürey'in hadis rivayetinde ehliyetli ve güvenilir olduğu hususunda ittifak edilmiş, cerh ve ta'dîl konusunda görüşlerine itibar edilen münekkitler arasında yer almıştır. Ayrıca onun hakkında kullanılan "Basra'nın muhaddisi, Basra'nın hâfızı, Irak'ın gülü" gibi ifadeler, kuruluşundan beri değişik anlayış ve kültürlerin etkisi altında kalan Basra'da sünneti savunma ve ona bağlılığı sağlamadaki rolü hakkında bir fikir vermektedir. Ahmed b. Hanbel Yezîd'i, hadis ilminde ihtiyat ve titizliğin Basra'da ulaştığı son nokta olarak niteler ve onun hakkında "Basra'nın reyhanı" sıfatını kullanır. Yezîd b. Zürey', hadislerin lafızlarında hiçbir değişiklik yapılmadan nakledilmesi gerektiğine inandığından hadis öğrenip naklederken son derece titiz davranmış, bu durum derslerine olan ilgiyi arttırmış ve rivayetleri muhaddisler nezdinde büyük değer kazanmıştır. "Her dinin süvarileri vardır, İslâm'ın süvarileri de muhaddislerdir" sözü ona aittir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*,

VIII, 298). Rivayetleri *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere hadis kaynaklarının birçoğunda yer alır. İbadete ve zühd hayatına düşkünlüğüyle de tanınan Yezîd hakkında Ebû Avâne el-Vâsıtî, "Yanında kırk yıl bulundum, her yıl (veya her gün) iyiliklerine bir iyilik (hayır) katıyordu" demıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 289; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 224; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VIII, 335; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, II, 139-140; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 263-265; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 632; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-sâfve*, III, 364-365; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 124-130; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 296-299; a.m.f., *Tezkiretü'l-huf-fâz*, I, 256-257; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, XI, 325-328.

ABDULLAH KARAHAN

YEZİDÎ, Abdullah b. Yahyâ (عبدالله بن يحيى اليزيدي)

Ebû Abdîrahmân Abdullah
b. Yahyâ b. Mübârek
el-Yezîdî el-Adevî el-Bağdâdî
(ö. 237/851)

Arap dili ve edebiyatı,
Kur'an ilimleri âlimi.

Yezîdî ailesinin kurucusu meşhur kıraat âlimi Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin oğludur. İbnü'l-Yezîdî olarak bilinir. Babasının Basra'da Abbâsîler'e karşı isyan eden Ali evlâdından İbrâhîm b. Abdullah b. Hasan'la birlikte hareket etmesi ve İbrâhîm'in öldürülerek isyanın bastırılmasından sonra Yahyâ'nın bir müddet saklanıp ardından Bağdat'ta ortaya çıkması yüzünden Abdullah'ın doğum yeri ve tarihinin bilinmediği kaydedilmekle birlikte söz konusu isyan sırasında Yahyâ'nın henüz genç ve Abdullah'ın ailenin dördüncü oğlu olduğu göz önünde bulundurularak Bağdat'ta doğmuş olabileceği ihtimali üzerinde durulur (*Ğarîbü'l-Kur'an*, neşreden giriş, s. 25-26). Abdullah kıraati, bu ilmi Ebû Amr b. Alâ'dan tahsil eden babasından arz ve semâ yoluyla öğrendi. Dâni onu Ebû Amr kıraatını nakledenlerin en önemlilerinden biri kabul eder (İbnü'l-Cezerî, I, 463). Kendilerinden nahiv ve lugat ilmini tahsil ettiği hocaları arasında Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ da yer almaktadır. Sa'leb adıyla meşhur olan Ahmed b. Yahyâ, Ferrâ'nın öğrencileri içinde özellikle Kur'an ve mesâilî hakkında Abdullah'tan daha bilgisini görmediğini söyler (Hatîb, X, 198-199). Sika diye nitelendirilen Abdullah'ın talebeleri arasında yeğenleri Abbas b. Muhammed el-Yezîdî ve Fazl b. Muhammed el-Yezîdî'nin yanı sıra Ahmed b. İbrâhîm Verrâku

YEZİDÎ, Abdullah b. Yahyâ

Halef, Ca'fer b. Muhammed el-Âdemî ve Bekrân b. Ahmed bulunmaktadır.

Eserleri: *Ğaribü'l-Kur'an ve tefsiruh*. Tûrûnün erken örneklerinden sayılan eserin mevcut yazma nüshalarında müellif adı belirtilmeden sadece Yezidî nisbesi yer almakta ve muhtemelen bu sebeple eser bazı kaynaklarda müellifin babası Yahyâ'ya nisbet edilmektedir (nşr. Muhammed Selîm el-Hâc, Beyrut 1405/1985; nşr. Abdürrezzâk Hüseyin, Beyrut 1407/1987). Ancak İbnü'n-Nedîm gibi erken dönem müelliflerinin, eseri Abdullah'a nisbet etmesi yanında İbnü'l-Cevzî'nin *Zâdü'l-mesîr*'de Ebû Abdurrahman el-Yezidî'ye atfettiği bilgilerin eldeki *Ğaribü'l-Kur'an*'la uyum göstermesi eserin Abdullah'a aidiyetini göstermektedir (*Ğaribü'l-Kur'an*, neşredevinin girişi, s. 18-21). Abdullah b. Yahyâ'nın ayrıca *Kitâbü'ikâmeti'l-lisân 'alâ şavâbi'l-manlık* (*el-Hâşiye fi'l-manlık* adıyla basılmıştır; Kahire 1295/1878; bk. Sâlihiyye, V, 36), *Kitâbü'l-vakf ve'l-ibtidâ ve Muhtaşar fi'n-naḥv* adlı eserleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Yahyâ el-Yezidî, *Ğaribü'l-Kur'an ve tefsiruh* (nşr. M. Selîm el-Hâc), Beyrut 1405/1985, neşredevinin girişi, s. 7-48; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabaḳâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1984, s. 65, 76; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 62-63; Hatib, *Tarihü Bağdâd*, X, 198-199; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 293; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, s. 168; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 134; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-Nihâye*, I, 463; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 329; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 36.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

YEZİDÎ, Yahyâ b. Mübârek

(يحيى بن المبارك اليزيدي)

Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek
b. el-Mugîre el-Yezidî el-Adevî
(ö. 202/817)

Meşhur on dört kıraat imamından biri.

128'de (745) muhtemelen Basra'da doğdu. Bütün kaynaklarda adı Yahyâ olarak geçer. İbn Kuteybe ise onu Abdurrahman adıyla zikreder (*el-Ma'ârif*, s. 544). Abbâsî Halifesi Mehdî'nin dayısı Yezid b. Mansûr'un çocuklarına mürebbilik yapmasından dolayı Yezidî, dedesinin Benî Adî b. Abdümenâf kabilesinden bir kadının mevâlâsı olması sebebiyle Adevî nisbesiyle anılmış, ayrıca Basrî ve Bağdâdî nisbeleriyle de zikredilmiştir. En önde gelen hocası kendisinden nahiv, lûgat ve kıraat ilimlerini öğrendiği Ebû Amr b. Alâ'dır. Dil ve

aruz ilimleri tahsil ettiği Halîl b. Ahmed'den başka Yûnus b. Habîb ve İbn Cüreyc gibi hocalardan da ders okudu. Talebeleri arasında oğullarının yanı sıra Dûrî, Sûsî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, İshak b. İbrâhîm el-Mevsilî, Ebû Eyyûb el-Hayyât ve Muhammed b. Sa'dân gibi isimler yer alır. Yezidî'nin Muhammed, İbrâhîm, İsmâîl, Abdullah ve İshak adında her biri kendisinden rivayette bulunan ve eser telif eden beş oğlu yanında ilim ve edebiyatla ilgilenen torunları da vardır. Yezidî ailesinin ilim ve edebiyat tarihinde birkaç nesil boyunca etkin olduğu belirtilir (Fleischhammer, CXII [1962], s. 300). Yezidî'nin 145 (762) yılında Basra'da Abbâsîler'e karşı isyan eden Ali evlâdından İbrâhîm b. Abdullah b. Hasan'la birlikte hareket etmekte beraber Basra Valisi Yezid b. Mansûr'un aracılığıyla (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XX, 231) Abbâsî sarayı ile ilişkilerini geliştirdiği anlaşılmaktadır. Zira Yezid b. Mansûr'un çocuklarının yanı sıra, Bağdat'ın kuruluşu ile birlikte Hârûnürreşid, oğlu Abdullah'ı (Halife Me'mûn) yetiştirilmek üzere Yezidî'nin gözetimine verdi, Yezidî'nin oğlu Muhammed de Abdullah'ın yetiştirilmesinde kendisine yardım etti (Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 76).

Yezidî, Ebû Amr'ın kıraatini kendisinden arz yoluyla öğrendi ve bu kıraatin öğretimiyle meşgul oldu. Kendisine şöhret kazandıran en önemli hususlardan biri, hocasının adını taşıyan kıraatin rivayetine kaynaklık etmesi ve Ebû Amr kıraatinin tercih edilen iki râvisi Dûrî ve Sûsî'nin bu kıraati doğrudan Ebû Amr'dan değil Yezidî'den almalarıdır. İbn Mucâhid, Ebû Amr kıraati için Yezidî'yi esas almasının sebebinin onun kendisini bu kıraate adanması ve zaptının diğer talebelere göre daha kuvvetli olması ile açıklamaktadır (Zehabî, I, 322). İbn Ebû'l-Atâhiye'nin, tamamı Ebû Amr b. Alâ'ya dayanmak üzere Yezidî'den 10.000 varak yazdığının belirtilmesi onun bu hocasından istifadesinin derecesini göstermektedir (Kemâleddin el-Enbârî, s. 82). Yezidî kıraatte ayrıca Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'a talebelik yaptı ve onun kıraatini kendisinden çocukları rivayet etti. Yezidî'nin adını kıraat alanında öne çıkaran bir diğer husus, şâz sayılan ve bizzat kendisine nisbet edilen kıraatinin meşhur on kıraate eklenmesiyle on dördü tasnif içinde yer almasıdır. Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *Leṭâ'ifu'l-işârât li-fünûni'l-kur'ân* adlı eserinde Yezidî'yi on ikinci imam olarak zikreder; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ da *İthâfû fuṣalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'ati'l-erba'ate*

'aşer adlı eserinde onu izler. Yezidî'nin şâz kıraatini kendisinden Süleyman b. Hakem ve Ahmed b. Ferah rivayet etti. Yezidî üzerine tez hazırlayan Râbiye Muhammed Hasan Rebî' çeşitli kaynaklarda ona nisbet edilen şâz okuyuşları derlemiş ve bunların karakteristik özellikleriyle ilgili bazı tesbitlerde bulunmuştur (*Ebû Muhammed el-Yezidî*, s. 207-208).

Basra dil mektebine taassup derecesinde bağlı olan Yezidî, Kûfe dil mektebi temsilcilerinden Ali b. Hamza el-Kisâî ile Bağdat'ta birlikte ders verdikleri mescidde ya da sarayda yaptığı tartışmalarıyla da bilinir, ayrıca nahiv ve lûgat alanlarında derin bilgiye sahipti. Fesahatiyle tanınan Yezidî şiir alanında da temayüz etmekle birlikte Abbâsîler ve Bermekîler döneminde yazdığı şiirlerini yaktığı zikredilir (Merzûbânî, s. 498). Hayatının sonlarına doğru zühde yöneldiği, kendini ibadete verip daha önce gazel ve lehviyyât tarzında yazdığı şiirler dolayısıyla pişmanlık duyduğu yolundaki rivayetler dikkate alındığında (Sibtü'l-Hayyât, I, 251) gençlik yıllarına ait şiirleri sebebiyle böyle bir yola girdiği tahmin edilebilir. Diğer taraftan oğlu İsmâîl'den Hârûnürreşid ve Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî için yazdığı övgü şiirlerinin duyurulmamasını istemesi (Fleischhammer, CXII [1962], s. 303) gelecekte ailesiyle ilgili bazı siyasal kaygılar taşıdığını düşündürmektedir. Kaynaklarda Yezidî'nin Mu'tezile mezhebine meylettiği bildirilmekle beraber Ebû Saîd es-Sirâfî'nin kendisine nisbet ettiği bazı beyitler dışında (*Aḥbârü'n-naḥviyyîne'l-Basriyyîn*, s. 62) bunu destekleyecek bir bilgi bulunmamaktadır. Yezidî 202 (817) yılında Me'mûn ile birlikte gittiği Merv'de vefat etti; onun Bağdat'ta öldüğü de zikredilir.

Eserleri. 1. *Müşâcerâtü Ebî Muhammed el-Yezidî ve'l-Kisâ'i bi-hazreti'r-Reşid*. Yazma bir nüshasının Kâzimiyye'deki Muhammed el-Hemedânî'nin özel kütüphanesinde mevcut olduğu bildirilmektedir (Sezgin, IX, 64). 2. *Ğaribü'l-Kur'an*. Endülüs'te bu adla bir kitabın Yezidî'ye nisbet edildiği belirtilmişse de (İbn Hayr, s. 67) eserin oğlu Abdullah'a izâfe edilen kitap olması muhtemeldir (bk. YEZİDÎ, Abdullah b. Yahyâ). 3. *Kitâbü'n-Nevâdir fi'l-luḡa*. Asmaî'nin aynı adı taşıyan kitabına benzediği ve aynı hacimde olduğu belirtilen eser Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî için yazılmıştır; Süyûtî'nin *el-Müzahir*'de iktibaslarla bulunduğu kaynaklar arasında yer alır (Râbiye M. Hasan Rebî', s. 22). 4. *Muhtaşar fi'n-naḥv*. Me'mûn'un çocukları için kaleme alınmıştır. 5. *Kitâbü'n-Naḫṭ*